

---

# Gidsen in het landschap

## Over de betekenis van Gerkins *interpretive guide* voor bezinning op het ambt

R. Erwich

---

### Abstract

This article investigates a new framework capable of giving theological foundations to the office of minister of the Word. It develops the concept of 'interpretive guide', borrowed from pastoral theologian Charles V. Gerkin, and then elaborates on four different roles this practical-theological concept applies to the task of ministers. In its search for a new frame for leadership the essay also applies Richard Osmer's theory of developing reflective practices.

---

### Inleiding – kernvraag

De vragen van collegae Batenburg en Van Dam zijn indringend. Het zijn ten diepste vragen naar het wezen, de aard en functie van het ambt in de huidige maatschappelijke context. Er is sprake van een authentiek zoeken naar de wijze waarop het ambt gestalte kan krijgen en tegelijkertijd spreken hun vragen feitelijk van de grote moeite die zij hierbij ervaren. Hoe kan het ambt nog verstaan worden in een context waarin *devaluatie* van de gereformeerde ambtsvisie aan de orde lijkt te zijn? Het zijn veel vragen die vanuit verschillende invalshoeken tegemoetgetreden kunnen worden. De kernvraag is volgens mij gelegen in de omgang met de verregaande *detraditionalisering*.<sup>1</sup> Als de analyses van de huidige maatschappelijke context kloppen, dan is er sprake van een enorme afbrokkeling van religieus gezag. Gezaghebbende culturele tradities waarin allerlei normen-en-waardenpatronen en ethische regels aangereikt worden, verliezen hun gezag. *Autoriteit* is in deze tradities extern verankerd in tegenstelling tot de laatmoderne samenleving waarin de plaats van het gezag naar binnen is verschoven en dus veel meer intern verankerd raakt. We nemen afkalving van autoriteit waar, voorgegeven gezagspatronen worden sneller afgewezen.

---

1 P. Heelas, S. Lash, P. Morris (eds.), *Detraditionalization. Critical Reflections on Authority and Identity*, Cambridge 1996.

### Persoonlijk voorbeeld

In mijn eerste gemeente had ik als predikant nog een bepaalde mate van vanzelfsprekend gezag, nu in mijn derde gemeente, 23 jaar later, nemen mensen er geen genoegen mee als ik in pastorale gesprekken zelf buiten schot blijf. Anders dan toen ben ikzelf, als het om geestelijk gezag gaat, in mijn pastorale handelen meer onderdeel van het proces. Men wil weten hoe ik er persoonlijk mee omga en ermee leef en wat mijn waarden en normen zijn die bij een thema van belang zijn. Ik kan niet meer vanzelfsprekend rekenen op voorgegeven gezag, maar moet het als het ware verwerven. Geestelijk gezag heeft hiermee iets subjectiefs gekregen, het beweegt mee op de wind van de tijd, hoe moeilijk wij dat ook vinden. Deze waarneming heeft grote invloed op het totaal van percepties rondom geestelijk leiderschap. Van belang is hierbij dat de vanouds *legitimerende autoriteiten* sterk aan invloed hebben verloren. De hiermee samenhangende rollenpatronen in kerken en organisaties veranderen dus ook. In een andere context van religieus beleven wordt een andere wijze van gezagvol leidinggeven verondersteld. Als gezagsdragers in de kerk moeten we ons hiertoe verhouden.<sup>2</sup>

### Ambivalentie

De keerzijde van de medaille is echter dat mensen sterk behoefte hebben aan leiderschap en geestelijke begeleiding. Mensen leven in morele en spirituele verwarring en lijden aan fragmentatie van het leven. Er is een grote behoefte aan zingeving. Deze *ambivalentie* in de omgang en beleving van gezag is treffend. In dit artikel zou ik juist deze ambivalentie als uitgangspunt willen nemen voor een inhoudelijke reactie op de vragen van Batenburg en Van Dam. Ik zie in deze ambivalentie een mogelijkheid om een ander perspectief te kiezen, waarbij de kerk en het ambt meer gezien kunnen worden vanuit een nieuwe metafoor: de predikant als *interpreterende gids*. Wat de kerkelijke praktijk namelijk ook laat zien, bij alle devaluatie die we opmerken, is dat er een nieuwe behoefte ontstaan is aan mensen die vanuit een diepe en doorleefde spiritualiteit anderen de weg naar geloof en leven kunnen wijzen, als gidsen die meereizen. Dat tekent een ander beeld en geeft een andere invulling aan het ambt dan vooroplopen, bij voorbaat de weg al weten, en antwoorden geven op vragen die niet (meer) of anders gesteld worden. Mijn kernthese voor dit artikel is: het debat over het ambt krijgt pas nieuwe diepte wanneer het gesprek over de betekenis en inhoud van geestelijk leiderschap in

---

2 R. Erwich, *Handelen in hoop. Geestelijk leiderschap en christelijke presentie in een post-christelijke samenleving*. Lectorale rede 7 april 2011, Ede 2011.

de kerk van vandaag grondig gevoerd wordt. Tot dit gesprek wil ik een aanzet geven en ik doe dit door Gerkins denken rondom de interpreterende gids te verbinden met Osmer's model van het ontwikkelen van reflectieve praktijken waaruit beroepsrollen voor de predikant naar voren komen.

### Charles Gerkin en de interpreterende gids

De termen 'interpreterende gids' en 'interpretatieve begeleiding' ontleen we aan de in 2004 overleden pastoraal theoloog Charles Gerkin<sup>3</sup> en in navolging van Gerkin aan Richard Osmer.<sup>4</sup> Het interpreterend gidsen zag Gerkin als de kerntaak van geestelijk leiderschap. Hij richt zich in eerste instantie vooral op de voorganger die als pastoraal theoloog werkt, maar veel daarvan lijkt van toepassing te zijn voor andere geestelijke en mensgerichte beroepen. Gerkins werk is interessant voor ons gesprek vanwege drie thema's waarmee geloofsgemeenschappen en christelijke organisaties te maken hebben. Ten eerste laat Gerkin zien dat de christelijke gemeenschappen geleid mogen worden als gemeenschappen waar het leven in al zijn veelkleurigheid wordt geduid en geïnterpreteerd. Gemeenten en kerken waarbinnen mensen functioneren, in relatie met andere netwerken waarvan ze deel uitmaken, hebben een sterk *formatieve* rol. Binnen die gemeenschappen is er sprake van een voortdurende *interpretatie* van en *dialogoog* met de Bijbel, de traditie en de context. Leiders hebben de opdracht om deze interpretatie en dialoog op gang te helpen en te begeleiden vanuit hun specifieke expertise, zodat de verbinding van Bijbel, traditie en context tot stand kan komen. Ten tweede toont Gerkin aan dat leiderschap in toenemende mate voor de uitdaging staat mensen te helpen hun levens te herinterpreteren bij belangrijke levensgebeurtenissen (identiteit, relaties, werk, levens- en geloofsvragen). Crisiservaringen en het 'botsen' van overtuigingen met deze ervaringen scheppen meer behoefte aan geestelijke begeleiding en duiding. Ten slotte vermoedt Gerkin dat getrainde theologen en ambtsdragers een opdracht hebben in het tot stand brengen van verbindingen met andere disciplines binnen de praktijken waarmee ze in aanraking komen. Het betreft dan het vermogen maar vooral de opdracht om multidisciplinair te theologiseren en te werken.

3 Ch.V. Gerkin, *The Living Human Document. Revisioning Pastoral Counseling in a Hermeneutical Mode*, Nashville 1984; Ch.V. Gerkin, *An Introduction to Pastoral Care*, Nashville 1997. Vergelijk ook in dit verband A. Vandenhoeck, *De meertaligheid van de pastor in de gezondheidszorg. Resultaatgericht pastoraat in dialoog met het narratief-hermeneutisch model van C.V. Gerkin*, Leuven 2007.

4 R.R. Osmer, *Practical Theology. An Introduction*, Grand Rapids 2008.

### Betekenis van Gerkin voor onze zoektocht

Langs deze drie grondthema's of langs dit *drievoudige gidsen* (gidsen van de gemeenschap, gidsen van de ervaringen rondom levensgebeurtenissen en gidsen rondom de missie en de maatschappelijke verantwoordelijkheid) krijgt Gerkins werk betekenis voor onze zoektocht naar de betekenis van het ambt. *Pastoraal leiderschap* vormt dan de verbindingsschakel tussen de praxis van de samenleving en de praxis van de kerk. De taak van de pastor is om in de transformatie van praxis naar christelijke praxis een interpreterende gids te zijn. Zijn werkveld bevindt zich in de ruimte tussen de christelijke traditie enerzijds en het levensverhaal van de pastorant of de christelijke gemeenschap anderzijds. Hij *begeleidt* (vooral) christenen om volk van God te kunnen zijn in de huidige context. Dit wordt volgens Gerkin in veel opzichten gekenmerkt door het ontbreken van een zingevend kader en hoop. De fragmentatie van het leven heeft toegeslagen en de vele stemmen en verhalen maken mensen onzeker. In deze spanningsvelden is de geestelijk (bege)leider intentioneel present. Te midden van conflicten en druk, tegenstrijdigheden en valkuilen, hoop en wanhoop, vreugde en verdriet, verleidingen representeert hij de hoop op het Koninkrijk van God. Hij *interpreteert* de fragmentatie en druk in het licht van het evangelie van Jezus Christus. De interpreterende begeleider of gids is in staat om het verhaal van levende mensen ('*living human documents*') te lezen, te duiden en te verbinden met het evangelie van Jezus Christus en het Koninkrijk van God. Hij of zij handelt op deze wijze 'in hoop'. De pastor handelt vanuit de hoop en het geloof dat de mens kan veranderen, dat er herinterpretaties kunnen plaatsvinden van het levensverhaal in het licht van het evangelie. Hij is present in de concrete situatie van mensen en bekijkt deze vanuit een dubbele hermeneutische focus: in verbinding met wat zich voordoet aan vreugde en verdriet én in verbinding met de toekomst in Gods rijk. In deze zin is hij een *hermeneutische gids* en kan dan ook, mits hij de maatschappelijke en culturele context goed leest, een *prophetische gids* zijn, in relatie tot de traditie. Zo leidt hij een *pilgrimage of discernment*, een *onderscheidingsreis*, in een door pluralisme en fragmentatie beklemd cultuur. Pastorale zorg en leidinggeven blijken zo veel meer te zijn dan enkel zorgdragen voor individuen op scharniermomenten in het leven: het is ten diepste zorgdragen voor de christelijke gemeenschap in de wereld. Het is vooral *interpreterend leiderschap*. Deze interpreterende gidsen brengen het *script* van het evangelie in verbinding met de situaties van mensen. Het leiderschap is gericht op het verbinden van de onderscheiden *horizonten*: die van het evangelie en die van die ene mens in zijn unieke situatie. Het komt erop aan een dialogisch proces te faciliteren tussen de levensverhalen van mensen en de wijze waarop daar vanuit het evangelie van Jezus Christus en Gods koninkrijk naar gekeken kan worden. Opvallend is dat het Gerkin niet enkel gaat om de pasto-

rale vormen van begeleiden maar om de breedte van het gidsen van de gemeenschap, het haar helpen navigeren door de tijd heen.

### Een visie van hoop

Gerkins visie op de begeleiding van mensen is een visie van hoop. Hij bouwt zijn pastoraal-theologische model nadrukkelijk op de theologische concepten van incarnatie en hoop. Het begrip incarnatie staat bij Gerkin voor de wezenlijke betrokkenheid van God op de wereld, van schepping tot voleinding. Het is vooral een *transformerende* betrokkenheid. God nodigt de mens uit te veranderen en onderweg te zijn naar de toekomst. Hij stuwt zijn schepping in de richting van zijn rijk. In het licht van dat rijk nodigt de leider en begeleider mensen uit te veranderen. Het is de taak van de *interpreterend leider* de tekenen van Gods aanwezigheid op te merken, ook in crisissituaties, individueel en gemeenschappelijk. Het menselijk bestaan dat als *pelgrimage* kan worden getypeerd – Gerkin steunt hier op de triniteitsleer van Moltmann – beziet hij vanuit een dubbele paradox. De mens is tegelijkertijd een *historisch* en *eschatologisch* wezen: enerzijds bepaald door contingentie, beperking en lijden, vreugde en wanhoop, anderzijds open en ontvankelijk voor de toekomst in Gods rijk en de transformerende kracht van de Geest.<sup>5</sup> Het is die Geest die hem door zijn *inwoning* inspireert tot verandering. Het is de Geest die inwerkt op de ambiguïteit van het menselijk leven (Tillich). Leiders en begeleiders zijn in de visie van Gerkin *hermeneuten van Gods aanwezigheid*. Zij gaan relaties aan in hun werkcontext om samen met hen open te staan voor de signalen en glimpen van Gods aanwezigheid in de actuele situatie. Van daaruit zijn zij actief in profetische zin en sporen zij de gemeente aan te leven naar haar identiteit en roeping.

### Geestelijk leiderschap – interpreterend leiderschap in perspectieven

*Geestelijk* leiderschap is nodig. Gerkin reikt ons het beeld aan van een *interpreterende gids* en reikt hiermee bouwstenen aan voor geestelijk leiderschap. De metafoor van de interpreterende gids biedt een samenhangende visie op leiderschap aan een christelijke gemeente in onze tijd. Alle dimensies van het kerkelijk leidinggeven en begeleiden komen daarin aan de orde. Gerkin ziet de kerk vanuit een vijfvoudig perspectief: als een (1) *community of language*, een (2) *community of memory*, een (3) *community of inquiry*, als een (4) *community of mutual care* en ten slotte als een (5) *community of mission*.<sup>6</sup> De zorg en bege-

5 Breder hierover Vandenhoeck, *De Meertaligheid*.

6 Gerkin, *Pastoral Care*, 117 v.

leiding van de predikanten zijn in hun rol als interpreterende gidsen op deze vijf dimensies gericht en betrokken. Hoe ziet die rol er volgens Gerkin dan uit?

In een *gemeenschap van taal* is de predikant of voorganger<sup>7</sup> degene die een grote bijdrage levert aan het proces van interpretatie van de Schrift. Dit begeleidingswerk in interpretatie is niet alleen een kwestie van tekstuitleg, maar heeft te maken met de gemeenschappelijk impliciet of expliciet geformuleerde hermeneutiek van de gemeenschap. De taal van de Bijbel moet steeds, aldus Gerkin, in verbinding gebracht worden met de dagelijkse werkelijkheid van de gemeenschap, tenminste als ze als normatief voor de gemeente beschouwd wordt. De eigen hermeneutiek van de gemeenschap is van belang omdat ze de voorganger ondersteunt in zijn begeleiding. Hij begeleidt mensen in hun zoektocht naar het normatieve van de bijbelse thema's en beelden die van belang zijn voor hun leven in de samenleving.

In het tweede perspectief noemt Gerkin de gemeente een *gemeenschap van herinnering*. Er is sprake van een gemeenschappelijk geheugen dat door de tijd heen is opgebouwd. Dit collectieve geheugen kenmerkt zich door alles wat van waarde is uit de tradities waarin of waaruit de gemeenschap zich ontwikkeld heeft. Mensen hebben het nodig om eraan herinnerd te worden dat hun eigen persoonlijke ervaring in verbinding staat met de ervaringen van christenen uit eerdere tijden. Zo staan zij in een lange rij van geloofsgetuigen. De predikant geeft mede leiding en duiding aan deze verbindingen in de vieringen die in de gemeenschap plaatsvinden. Hij draagt de *mantle of reminder*, de mantel van de herinnering in zijn eigen positie en symboliseert hiermee zelf in persoon de verbinding tussen de actuele ervaringen en de ervaringen uit de traditie waartoe de gemeenschap behoort. Als *getuige* draagt hij bij aan de verdieping van de identiteit van individuele gelovigen in het collectief van de gemeenschap.

De gemeente is volgens Gerkin ook een *gemeenschap van onderzoek*. In dit verband is het de interpreterende gids die als leider individueel en in de gemeenschap een grondhouding van onderzoek(end leren) stimuleert. De voorganger is in zijn pastorale zorg op mensen betrokken en helpt hen hun eigen vragen te articuleren en antwoorden hierop te vinden. Wie diepgaand betrokken wil zijn op mensen, is bereid met hen een zoektocht aan te gaan en wil de gebeurtenissen in hun leven verstaan tot op een dieper niveau. Hij weerstaat de verleiding om (te) snel antwoorden te geven, hij voedt het onderzoekende en tracht niet te snel gezagsvolle antwoorden aan te reiken. Hij pen-

---

7 Ik gebruik de aanduiding 'predikant' en meestal de aanduiding 'hij'/hem', hier kan ook gelezen worden 'predikante' of 'zij'/haar'.

delt voortdurend heen en weer tussen de traditie en de situatie. Hij staat als een interpreterende gids in het centrum van die dialoog en staat tegelijkertijd open voor nieuwe inzichten en herinterpretaties van wat er speelt.

Gerkin ziet de gemeenschap vervolgens als *gemeenschap van wederkerige zorg*. Een primaire functie van de christelijke gemeente is het scheppen van een relationele context waarbinnen er zorg is voor elkaar. De predikant draagt daar mede zorg voor in zijn interpreterend leiderschap. Het is de dienst van bemoediging, troost en ondersteuning die zijn werk typeert. Vervreemding en isolement worden op deze wijze tegengegaan. Vooroordelen en onverschilligheid worden bestreden. De predikant voedt dit klimaat van wederkerige zorg in de gemeenschap, zijn werk is erop gericht anderen te laten participeren. Hij doet dit niet alleen en betreft zo veel mogelijk andere medegelovigen bij dit proces.

Het vijfde en laatste perspectief is dat van gemeente als een *gemeenschap van zending*. De gemeente wil trouw zijn aan haar Heer en roeping, niet alleen in de zorg voor elkaar maar juist ook voor de wereld. Een interpreterend gids voedt het collectieve bewustzijn van de gemeenschap in haar roeping *in* de wereld. Er is een taak voor hen die dakloos en arm zijn, of slachtoffer van politieke en economische ongerechtigheid. De predikant is in dit perspectief zowel de profeet alsook de priester die verbindingen legt tussen de komst van het Koninkrijk van God en de situatie van mensen. Het gaat dan om de vormgeving van betere en liefdevolle zorg voor mensen in nood.

Het is de toon die de muziek maakt. Gerkin slaat een andere toon aan. Hij laat wat mij betreft zien hoe het spreken over leiderschap vanuit een andere metafoor vruchtbaar kan zijn in een kerkelijke context. Waar *detraditionalisering* aan de orde van de dag is, kan de predikant zijn functioneren vanuit het ambt een andere invulling geven. Het ambt verdwijnt daarbij niet, maar wordt veel eerder in een ander theologisch frame geplaatst, waarbij recht wordt gedaan aan de maatschappelijke en religieuze context van vandaag.

### Het profiel van de interpreterende gids

Hierboven heb ik Gerkins werk toegespitst op de vraag naar een andere metafoor die met het ambt verbonden kan worden. In het vervolg van dit artikel wil ik dit referentiekader verder invullen vanuit een praktisch-theologisch perspectief. Ik doe dat aan de hand van één van Gerkins leerlingen, namelijk Richard Osmer. Osmer baseert zich in zijn *Practical Theology – An Introduction* (2008) nadrukkelijk op het werk van Gerkin. Zijn ‘model’ is bekend geworden als het ‘vier taken-model’. Ik leg zijn model kort voor om daarmee het fundament te leggen voor het profiel van de interpreterende gids.

Osmer werkt het denken van Gerkin vooral uit in de richting van de *integratieve* taak die leiders en begeleiders hebben in geloofsgemeenschappen en is juist daarin van grote betekenis voor ons doel: de typering van geestelijk leiders als interpreterende gidsen. Belangrijk hierbij is dat Osmers benadering goed verstaan wordt. Het risico van een onkritische toepassing van het ‘vier taken-model’ is dat men de indruk kan krijgen een praktisch werkmodel in handen te hebben waarmee elke casus uit de praktijk van kerk, gemeente en christelijke organisatie te lijf kan worden gegaan. Op die manier wordt uiteindelijk de complexe werkelijkheid geen recht gedaan en wordt Osmers model gereduceerd tot een veredeld stappenplan. In werkelijkheid ligt dit anders. In het artikel *Practical Theology: a current international perspective* legt hij uit wat de intentie is achter zijn denkrichting.<sup>8</sup> Hij zoekt naar de wijze waarop verschillende wetenschappelijke paradigma's de hedendaagse praktische-theologiebeoefening beïnvloeden. Hierbij spelen steeds twee niveaus een rol: het niveau van de reflectieve praktijk en het metatheoretische niveau. Dat tweede niveau laat ik in dit artikel buiten beschouwing gezien de focus die wij hebben.

### De vier taken van Osmer

Op het eerste niveau van de reflectieve praktijk voeren geestelijk leiders en theologen de descriptief-empirische, de interpretatieve, de normatieve en de strategische taken uit van praktisch-theologische reflectie in specifieke contexten. Dit is het niveau van de pastorale en gemeentelijke praktijk. Daarover gaat het boek *Practical Theology – An Introduction*. Bij deze vier taken horen vier vragen: (1) descriptief-empirische taak – wat is er aan de hand? (2) interpretatieve taak – waarom is het aan de hand? (3) normatieve taak – wat zou er aan de hand moeten zijn en (4) strategische taak – hoe kunnen we reageren/handelen? Deze vier taken gaan gepaard met diepe *spirituele* grondhoudingen die leidend zijn voor de wijze waarop er in die taak gewerkt wordt: (1) priesterlijk luisteren, (2) wijsheid die leidt tot verstaan, (3) profetisch onderscheiden en oordelen en ten slotte (4) dienend leiderschap. Dit is het niveau-1-paradigma volgens Osmer. Langs deze taken en niet automatisch in deze volgorde komen nieuwe reflectieve praktijken tot stand. De taken worden doorlopen als een hermeneutische cirkel en dragen bij aan de praktisch-theologische reflectie.

In *Onder Spanning* worden de vier taken van Osmer terecht in verband gebracht met de corresponderende rollen die leidinggevend in de gemeente

---

8 R.R. Osmer, ‘*Practical theology: A current international perspective*’, *HTS Theologische Studies* 67/2, Art. 1058, 2011.

en christelijke organisaties kunnen vervullen: de luisterende priester, de duidende wijze die verstaat, een oordelende en onderscheidende profeet en een dienstbare leider.<sup>9</sup> Na een grondige uiteenzetting over verschillende 'kijkwijzers' ten behoeve van de taxatie van sociale, religieuze en maatschappelijke trends wordt de lezer meegenomen langs een casus.<sup>10</sup> De feitelijke beschrijving en uitwerking van deze casus liggen in het verlengde van wat hierboven werd beschreven aan de hand van de vier taken. Ik zou echter nog een stap verder willen gaan door de vier taken te vertalen in vier rollen. De predikant is geroepen om als interpreterende gids deze vier onderling verbonden rollen te vervullen waarmee hij invulling geeft aan zijn leiderschap dat ik versta (zoals hierboven beschreven) als een *pilgrimage of discernment*, een onderscheidingsreis. In deze vier onderscheiden maar verbonden rollen klinken de vijf perspectieven die ik hierboven aan de orde stelde opnieuw door.

### **Van perspectieven naar rollen: de luisterende 'priester'**

De predikant werkt en is aanwezig als een *luisterend priester* die getraind en geoefend is in de *spiritualiteit van de presentie*. Het gaat om aandacht geven aan wat aandacht behoeft, bij de realiteit van een situatie blijven, deze verkennen en er niet voor wegvlugten, observeren en waarnemen. Als de luisterend priester is hij in staat om op een fijngevoelige wijze in de situatie van de ander binnen te treden 'als op heilige grond'. Hij is in staat om met betrekking tot individuen, groepen en gemeenschappen *exegetische* methoden te benutten die het desbetreffende individu, groep, gemeenschap of tekst in hun specifieke aard en karakter lezen. Hiermee krijgt de cultuur van de groep of de gemeenschap eveneens de volle aandacht. Tevens krijgt het lezen van de Bijbel de volle aandacht, zij het nog niet in strikt normatieve zin. Het 'leeswerk' dat de predikant verricht bevindt zich altijd in de spanningsboog tussen informeel en formeel. Het informele lezen heeft te maken met het horen van het alledaagse in persoonlijke en interpersoonlijke communicatie. Het vraagt om een open houding en sensitiviteit voor wat er 'gewoon' gebeurt. Het formele lezen daarentegen helpt hem om incidenten, situaties en contexten *empirisch* te verkennen met verschillende methoden die hij daartoe in zijn 'toolbox' heeft zitten. Binnen de theologische opleiding wordt er met betrekking tot deze rol van de predikant aandacht gegeven aan de wijze waarop hij cultuur, religie en samenleving kan verstaan, luisterend en verkennend. Naast het aanleren van

---

9 P. Boersema, S. Paas (red.), *Onder Spanning. Een veelzijdige kijk op veranderingen in kerk en samenleving*, Kampen 2011, 20 e.v.

10 P. Boersema, S. Paas (red.), *Onder Spanning*, p. 242.

onderzoeksvaardigheden in concrete situaties en contexten aan de hand van adequate vragen en de *exegese* van de Bijbel, komt hier de hermeneutische competentie van de predikant het sterkst naar voren in samenhang met de communicatieve. In de praktijk is de predikant in deze rol vooral de onderzoeker of mogelijk in sommige gevallen zelfs de detective. Zorgvuldig speurwerk rondom zingeving en geloof is noodzakelijk in de complexe samenleving van vandaag. Als luisterend priester is hij wat hij qualitate qua moet zijn: een bruggenbouwer.<sup>11</sup>

### De ‘wijze’ die verstaat (‘Verstehen’)

De tweede rol die de predikant heeft is die van de *wijze die verstaat*. In deze rol zoekt hij naar evenwichtige theorie die licht kan werpen op een bepaalde situatie. Osmer vertelt zelf het verhaal over een groep wandelaars die als onderdeel van hun introductie aan de universiteit samen op pad gaan. De tocht is kort, maar zij besluiten geen kompas, kaart, voedsel en slaapzakken mee te nemen. Op een gegeven moment ontstaat er onenigheid over de te volgen route en de groep loopt vast op een steile plek. Twee uit de groep besluiten de weg terug te nemen om zo hulp te halen. Uiteindelijk wordt de groep gered en kopt de lokale krant een dag later: ‘*Verdwaald, geen kaart en geen gepaste kleding!*’ Interpretatieve gidsen hebben telkens als zij een groep leiden een aantal theoretische kaarten bij zich. Deze kaarten bieden zicht op het landschap en de mogelijke paden en richtingen die gekozen kunnen worden. Deze kaarten zijn niet volledig, ze laten bepaalde kenmerken van het landschap zien. Geoefende gidsen kiezen bovendien de theoretische kaarten die passen bij het doel.

De analogie is deze: predikanten en geestelijk leiders benutten theoretische modellen en concepten om de fenomenen of situaties te duiden en te verstaan en zij hebben daarbij gevoel voor het verschil tussen theorie en werkelijkheid. Zij blijven openstaan voor de complexiteit en de onvoorspelbaarheid van het leven. Zij zijn *gidsen* in het landschap. Tenslotte hebben zij scherp voor ogen welke theorie echt helpend is met het oog op verstaan voor een individu, groep of gemeenschap. Hierbij past een *spiritualiteit van wijsheid*. De leider is bedachtzaam en gaat hierin niet voorbij aan het God liefhebben met zijn verstand. Zo beweegt hij zich op de spanningsboog tussen bedachtzaamheid en theoretische interpretaties. Ook deze laatste heeft hij in zijn ‘toolbox’. Ze helpen hem om de relevante aspecten van incidenten en omstandigheden te herkennen, de morele doelen te zien die mogelijk op het spel staan en om vast te kunnen stellen wat de meest effectieve middelen zijn om deze doelen te berei-

---

11 Het Latijnse woord voor priester is *pontifex*.

ken. Osmer sluit hierbij aan bij de wijsheidstraditie van het Oude Testament. De predikant als leider beseft dat deze wijsheid tot doel heeft mensen te leiden en de weg te wijzen. Zij helpt om te reflecteren op de patronen van het menselijk leven en vormt het karakter. De interpretatieve rol van de predikant als leider is gebaseerd op een 'denkend geloof' dat zowel wil leren van de Bijbel en van Christus als Gods wijsheid, alsook van de intellectuele bronnen van deze tijd. Dit samengaan van geloofsbronnen en bronnen uit de samenleving staat nogal eens onder spanning. De predikant staat voor de uitdaging theoretische modellen en concepten te toetsen en te wegen. Binnen de opleiding is het van belang dat er ten aanzien van deze rol aandacht is voor verschillende theologische en sociaal-wetenschappelijke theorieën en voor hun onderlinge verhouding. Hierbij is het vermogen van de predikant om goede theorie te herkennen, te wegen en te integreren van groot belang.

### **De onderscheidende en beoordelende 'profeet'**

De predikant als leider heeft in deze derde rol vooral een normerende en onderscheidende taak. Het benutten van theologische interpretaties, van waarden en normen en de inzet van voorbeeldige praktijken vormt het hart van deze rol. Osmer ziet het profetisch onderscheidingsvermogen vooral in de dienst van de oudtestamentische profeet. In de context van het verbond tussen God en Israël is het de profeet die zowel oordeel als herstel en hoop verkondigt voor het volk dat zich buiten de kaders van het verbond heeft begeven. Het luistert hier nauw want de profeet weeft als het ware het goddelijke woord met zijn eigen duiding tot één boodschap (Heschel). Hij grijpt zowel terug op Gods openbaring alsook op specifieke theologische tradities om trendy opvattingen en populaire theologie en praktijk die niet bij het verbond passen te corrigeren. In die lijn ziet Osmer Jezus vooral als de vervulling van de profetische hoop, als degene die met gezag de mensen terugroept naar het hart van God. Als zodanig is Jezus niet slechts de boodschapper van Gods woorden, maar zelf het Woord van God. De predikant vindt vanuit deze achtergrond zijn eigen rol. De hierbij passende grondhouding is een *spiritualiteit van profetisch onderscheidingsvermogen*. Hierbij beweegt hij zich op een spanningsboog tussen enerzijds *sympathie* en (normerende) theologische en ethische interpretatie anderzijds. In die spanningsboog voltrekt zich het onderscheidende vermogen. Hij moet enerzijds betrokken zijn op Gods *pathos* en liefde met een gebroken wereld en zich kunnen identificeren met Gods bewogenheid over zonde, pijn en verdriet. Om dit te kunnen doen is de leiding en de kracht van de Heilige Geest nodig. Zo kan hij met bewogenheid handelen in de omgang met mensen die sociale, lichamelijke en geestelijke gebrokenheid ervaren.

Het komt erop aan Gods leiding te onderscheiden midden in de omstandigheden en besluiten van het menselijk bestaan. Het betekent filteren, zeven, totdat richting gevonden wordt. Luisteren naar de Schrift, het belijden van zonde en het waarachtig liefhebben van de ander zijn kenmerkend voor deze ene kant van het onderscheidende vermogen. Anderzijds moet hij zich toeleggen op de meer formele kant van de normatieve rol: theologische en ethische interpretatie. Hiertoe benut hij theologische concepten en verschillende theologische en ethische reflectiemodellen. In deze rol komt het specifieke en eigen van een theologische opleiding aan de orde en neemt de predikant als theoloog beslissingen over de verhouding en het gewicht van de verschillende theologische en ethische normen. Hij beschikt over een instrumentarium waarmee hij incidenten, situaties en contexten kan *reframen* vanuit een normatief kader. Tegelijkertijd kan hij zich voor de goede richting oriënteren op *voorbeeldige* en goede praktijken die bestaan in vergelijkbare contexten en waaraan normen zijn te ontleen. Binnen de opleiding wordt deze rol gevoed vanuit de bijbels-theologische en systematisch-theologische deeldisciplines, eveneens vanuit een sterke focus op de hermeneutische competentie in verbinding met de communicatieve en persoonlijke competentie, die feitelijk verondersteld wordt in alle rollen.

### De dienende leider

De vierde en laatste rol van de predikant als leider richt zich op de wijze waarop uiteindelijk nieuwe reflectieve praktijken tot stand komen en vorm krijgen. De predikant treedt op als leider en hiervoor heeft hij 'taak-competentie' nodig. Dit is het vermogen om leiderschapstaken uit te voeren die bij de identiteit van een groep of gemeenschap horen.<sup>12</sup> Hierbij kunnen verschillende stijlen van leiderschap afwisselend nodig zijn, maar mogelijk in onze tijd vooral *transformerend* leiderschap dat groepen en gemeenschappen door diepe veranderingen en paradigmawisselingen heen helpt en begeleidt. Juist met het oog op de enorme invloed van de *detraditionalisering* waarover ik aan het begin van dit artikel schreef, is dit van groot belang. De predikant kent de diepe *spiritualiteit van een dienend leider*. Hij oriënteert zich hierbij op het bijbels getuigenis met betrekking tot Jezus Christus die gekomen is om te dienen en zijn volgelingen oproept om Hem op die weg te volgen (Joh. 13; Fil. 2). Christelijke gemeenschappen zijn te herkennen aan de wederkerige zorg en liefde, zij distantiëren zich van hiërarchische macht en sociale status en

---

12 S.A. Haslam, S.D. Reicher, M.J. Platow, *The New Psychology of Leadership. Identity, Influence and Power*, East Sussex 2011. Vgl. ook Erwich, *Handelen in hoop*.

belijden en praktiseren vrede en geweldloosheid. Het leven in de navolging van Christus kenmerkt zich ook wat betreft het leiderschap door haar *kruisvormigheid*. Dienend leiderschap is daarom dat leiderschap dat individuen, groepen en gemeenschappen ondersteunt en leidt in de belichaming en expressie van de dienst van Jezus in de samenleving. De predikant beweegt zich ook hier opnieuw op een continuüm tussen enerzijds ‘taak-competentie’, die gevoed wordt door nederigheid, en anderzijds transformerend leiderschap en het begeleiden van diepe en ingrijpende veranderingen. Dit leiderschap voltrekt zich met alle risico’s en spanningen van dien: het delicate evenwicht tussen sturen en volgen, de omgang met de eigen kwetsbare kanten, het al dan niet kunnen waarmaken van ontstane verwachtingen, adequate reacties op crisis en conflict, het werken met vrijwilligers et cetera.

### **Uitzicht en vragen**

Waar Gerkin de voorganger of predikant vanuit zijn denken als *interpretive guide* vooral ziet als handelaar in hoop, trekt Osmer de lijn door en tekent de contouren van het profiel van deze gids. De verschillende rollen zoals ik die heb beschreven zijn slechts voorlopige pogingen om vanuit een ander denkkader naar het ambt te kijken en dan vooral een uitweg te vinden met betrekking tot de verlegenheid die er is. Men zou de indruk kunnen krijgen dat het slechts een *taalspel* is: de term *ambt* is vervangen door *gids*. Schijn bedriegt. Achter de term *interpreterende gids* staat een ander theologisch denkkader waarbij de daarmee verbonden ontwikkelingen in cultuur en samenleving eerder als kans worden gezien dan als bedreiging. Er wordt ons niets afgenomen, maar de vragen van deze tijd met het oog op leiderschap worden anders geformuleerd. Elke tijd vraagt om eigen en nieuwe antwoorden op oude vragen. Leiderschap als *interpretatief* leiderschap gaat uit van een *relationeel* paradigma, waarbij het ontwikkelen en onderhouden van relaties met de gemeenschap meer op de voorgrond komen te staan. Gezag wordt niet langer van buitenaf gepositioneerd, maar veelmeer van binnenuit en vanuit die relaties gegenereerd en gevoed. Kritiek kan er tevens zijn op het schematische karakter van Osmer's theorie over leiderschap. Osmer wil vooral wijzen op het belang van reflectieve praktijken, daartoe heeft hij zijn model ontwikkeld.

Ik zou de lijn van zijn model feitelijk verder willen doortrekken door een vertaling te maken naar leiderschapsrollen waarbinnen het ambt beter kan functioneren en aansluit bij de actualiteit. In die zin doet mijn aanzet een appèl op het creatieve vermogen om de rollen op te vatten als bouwstenen van de beroepsidentiteit van de predikant. Terug naar de vraag waarmee ik begon: de vraag naar onze omgang met detraditionalisering. De invloed daarvan voelt voor velen mogelijk als ‘we raken het oude vertrouwde kwijt’. We verlie-

zen de grip op het ambt. Waar staan we nog voor en wie zijn we dan nog in de uitoefening van ons ambt als predikant. Gerkin zou naar mijn overtuiging het volgende antwoord geven: beweeg mee met de tijd waarin je je ambt vervult zonder het eigene van het ambt op te geven. En: durf *gids* te zijn voor mensen, blijf bij hen in de buurt, ook als het je veel kost. Neem afstand van rollen die enkel bestaan bij de projectie van een ideaal zelfbeeld. De *gids* kan en hoeft niet altijd alles te weten. Hij kent zijn eigen beperkingen als *wounded healer*. Hij is zelf ook schaap in de kudde (Johannes 21).

Mijn betoog in dit artikel had als vertrekpunt dat debat over het ambt pas nieuwe diepte zal krijgen wanneer het gesprek over de betekenis en inhoud van geestelijk leiderschap in de kerk van vandaag grondig gevoerd wordt. Ambt en leiderschap moeten dan vooral gericht zijn op het winnen van het hart van mensen in concrete situaties en op het aansturen van nieuwe energie en passie. De kracht van het model van Osmer (met op de achtergrond Gerkin) is dat leiderschap gepaard gaat met een diepe spiritualiteit. Die moet dan ook gevoed worden en wat mij betreft vanuit de christelijke traditie zelf die zoveel prachtige praktijken heeft laten zien in de loop der eeuwen als het om spiritualiteit en geestelijke vorming gaat. Wat is dan vooral nodig? Geloof en moed tot het maken van moedige keuzes in onze kerken en gemeenten. Kerkenraden zouden kunnen beginnen door persoonlijker het leven te delen met elkaar, kwetsbaarder te zijn in de omgang met elkaar. Predikanten oefenen in het wat meer relativeren van hun 'tegenover'-positie in de gemeente. Samen kwetsbaar durven zijn in het licht van het evangelie dat voldoende veiligheid biedt. In die zoektocht naar dit type gidsen in het landschap van vandaag zijn wij allen betrokken.